

Дороніна Т.О. Самоконтроль як умова формування особистості студентів педагогічних спеціальностей. *Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту» / Всеукраїнська науково-практична конференція: матеріали виступів (Чернігів, 5 червня 2015 р.) / Чернігівський юридичний коледж ДПтС України. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – С. 83-87.*

УДК: 37.013.42

Дороніна Тетяна Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки Криворізького
педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький
національний університет»

САМОКОНТРОЛЬ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Прийняття рішення не означає його реалізацію, а тривала та наполеглива праця не завжди дає високі позитивні результати коли не активовано самоконтроль в ускладнених умовах життєдіяльності. Навіть, якщо й існує мотивація особистості, відсутність вольової опори на значущі цілі, орієнтації на активне регулювання своїх потягів, бажань та імпульсів, і врешті діяльності – призводить до формального ставлення студентів як до навчання, так і до подальшої самостійної роботи.

Навчання студентів педагогічних спеціальностей у виші передбачає отримання ними необхідних компетентностей щодо подальшої діяльності. Разом з тим, не завжди в результаті навчання, здобувачі певного рівня вищої освіти набувають компетентність, що в Законі «Про вищу освіту» трактується як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6].

Сучасна педагогіка та психологія визнають, що важливими якостями, властивими майбутньому вчителю, мають бути педагогічна та емоційно-психологічна готовність до праці, потяг та вміння виконувати різноманітні функції вчителя і вихователя, організатора. Зокрема, В. Сластенін зазначає, що «Професійна готовність вчителя до виховної роботи є складним синтезом тісно взаємопов'язаних структурних компонентів. До їх числа відноситься, насамперед, мотиваційно-ціннісний (особистісний) та виконавський (процесуальний) компоненти. Всі якості особистості вчителя, котрі визначають її готовність до виховної роботи з учнями, інтегровані в її спрямованості, як сукупності домінуючих мотивів професійної поведінки та діяльності» [9].

Аналіз психологічної літератури показує, що саме воля людини детермінована мотивами і спонуками, які, в свою чергу, самі визначаються потребами, а також знаннями про речі і про можливі способи, за допомогою яких задовольняються ці потреби. Так, Ю. Куль розрізняє процеси контролю за дією і процеси, що забезпечують поточний контроль. За допомогою останніх забезпечується управління дією крок за кроком в процесі її розгортання. Автор виділяє сім видів опосередкованих процесів контролю, що сприяють реалізації дії: 1. Вибіркову увагу, яку направлено на ту інформацію, яка відповідає актуально чинному спонуканню (інтенції). 2. Контроль кодування. Інформація, що надходить кодується. Особливо глибоко обробляються ті аспекти інформації, які пов'язані з поточною інтенцією. 3. Контроль емоцій. Існуючі емоції, сприяють реалізації інтенції, тому людина прагне викликати їх у себе. Інші емоції перешкоджають здійсненню

дії, тому людина може направляти свій контроль на їх недопущення. 4. Мотиваційний контроль. Коли діюча інтенція недостатньо сильна через наявність конкуруючих інтенцій або виникають несподівані перешкоди, відбувається відновлення мотиваційного процесу: для цього людина актуалізує уявлення про очікуваний результат та інших позитивних стимулах діяльності. Тоді система контролю за дією як би повертається до початкової мотиваційної системи. Це дозволяє поступово підвищити початкову привабливість мети, поки вона не досягає тієї сили, яка необхідна для протистояння конкуруючим тенденціям. 5. Контроль навколишнього середовища. 6. Економна переробка інформації. Мається на увазі, що формування інтенції може надмірно затягуватися через надмірно ретельну (надлишкову) переробку інформації. 7. Подолання невдач. Людина повинна вміти не надто довго концентруватися на невдачах, а також відмовлятися від недосяжних цілей [3, с.41].

Здатність студента орієнтуватися на можливі дії в майбутніх педагогічних ситуаціях будується на підставі минулого досвіду та інформування з боку викладачів про майбутні події, тобто на імовірнісному прогнозуванні. Це означає, що студенти педагогічних спеціальностей мають отримувати від викладачів не лише набір теоретичних знань та вмій щодо їх застосування, а й практикуватися у подачі цих знань та використанні навичок у конкретних ситуаціях, коли учні по різному сприймають та засвоюють інформацію або поводять себе. Психологи розрізняють об'єктивну і суб'єктивну ймовірність потрапляння та готовності до дій в тій чи іншій ситуації. Об'єктивна ймовірність означає частоту виникнення тієї чи іншої ситуації. Суб'єктивна ймовірність впливає з очікуваної частоти події і може не відповідати об'єктивній. На практиці, коли молодий вчитель приступає до виконання професійних завдань, він спирається на усвідомлені або неусвідомлені припущення, що ситуації з учнями розвиватимуться за ймовірним визначеним порядком, а насправді ж, сценарії розвитку ситуацій часто не співпадають з очікуваннями. «Це призводить до того, що спочатку людина допускає при прогнозуванні багато помилок. Набуваючи досвіду, вона починає наближати суб'єктивну оцінку вірогідності подій до об'єктивно існуючої ймовірності, в результаті чого її поведінка стає адекватною ситуації» [3, с.75].

А. Родіонов вказує на те, що у варіанті, коли людина володіє неповною інформацією, а такий варіант зустрічається найчастіше, прогнозування утруднене і здійснюється різними способами, а саме: 1. Людина воліє діяти за «жорсткою» програмою. 2. Вона вибирає кілька варіантів і діє то по одному, то по іншому варіанту. 3. Вона не має заздалегідь обдуманого рішення і діє в залежності від ситуації, що вимагає високого розвитку тактичного мислення. Після закінчення програмування слідує сигнал щодо реалізації програми і виконання самої програми (дія або діяльність) [8].

Таким чином, студенти повинні знати, як поетапно і в цілому здійснюється програма і в разі відхилення від неї вносити необхідні виправлення, які дозволять повернути систему в запрограмоване русло. Для цього, треба навчитися застосовувати механізми самоконтролю, які є адекватними щодо досягнення поставленої мети.

М. Кобзев, розглядаючи поняття готовності до педагогічної діяльності, наполягає на тому, що «Готовність до вчительської праці – це складне соціально-психологічне вміння. Воно включає в себе комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості та систему професійно-педагогічних знань, вмій і навичок. Основою такої готовності є професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього спеціаліста» [4].

До складу характеристик визначаючих готовність студентів до подальшої роботи можна віднести: суспільну активність, принциповість, любов до школярів, педагогічний професіоналізм, організаційні якості, комунікативні якості, перцептивно-гностичні якості, експресивні якості, ентузіазм, педагогічний оптимізм, почуття гумору, витримку, вміння переконувати учнів.

Педагогічна спрямованість, як показують чисельні дослідження, проведені в цьому напрямку [5, 7, 10 та ін.], вміщує в собі емоційно-ціннісне відношення студентів до

майбутньої професії, стійкий інтерес до неї, схильність займатися різними видами діяльності, в яких втілюється специфіка діяльності вчителя. Педагогічна спрямованість, в першу чергу, знаходить своє відображення в розвитку здібностей до самоконтролю, які віддзеркалюються і в характері інтелектуальної діяльності, і у здатності діяти впевнено й бути прикладом для учнів і знаходити потрібний стиль спілкування, і в здатності до самоконтролю у складних ситуаціях педагогічної взаємодії та ін.

Виділяють механізми, які сприяють реалізації наміру аж до досягнення мети, а саме:

- мотиваційний контроль (стратегія, яка підсилює мотиваційну тенденцію, що лежить в основі наміру);
- контроль уваги (забезпечує спрямованість уваги на інформацію, яка відноситься до реалізації наміру);
- перцептивний контроль (пов'язаний з наміром и впливає на регуляцію дії);
- емоційний контроль (суб'єкт володіє «знаннями» про емоційні стани, які сприяють або перешкоджають реалізації наміру);
- контроль активізації зусиль (невдача і її емоційні наслідки (розчарування або досада) призводять до мобілізації додаткових зусиль або, навпаки, до зниження зусиль аж до тимчасової відмови від досягнення мети зважаючи на несприятливі обставини);
- контроль кодування і оперативна пам'ять (інформація, пов'язана з наміром, обробляється за економною стратегією);
- поведінковий контроль (усунення з поля діяльності і навколишнього середовища предметів, що провають небажані дії) [3, с. 101-102].

На схемі представлено нашу точку зору на самоконтроль за ситуацією.

Рис. 1. Самоконтроль поведінки в педагогічній ситуації

Самоконтроль поведінки становить особливий аспект «сили волі», тому що пов'язаний з контролюванням своїх вчинків у різних важких ситуаціях, зі стримуванням своїх бажань.

В основі управління власними діями можуть знаходитися динамічні характеристики педагога:

- 1) гнучкість (учитель швидко реагує на зміну ситуацій, швидко переключається з одного виду роботи на інший) – традиційність (учитель важко пристосовується до ситуації, яка змінюється);
- 2) імпульсивність (учитель часто імпровізує на уроці, багато робить афективно) – обережність (учитель раніше продумує свої дії на уроці, ретельно аналізує їх результат);
- 3) стійкість по відношенню до ситуації, яка міняється (учитель в своїй діяльності орієнтується не на ситуацію, яка виникає на уроці, а на власні цілі) – нестійкість по

відношенню до ситуації, яка змінюється (поведінка учителя і в більшій мірі залежить від ситуації, що виникає на уроці);

4) стабільне емоційно-позитивне відношення до учнів (учитель доброзичливий, терпимий, в нього відсутні різні спади та піднесення настрою) – нестійке емоційне відношення до учнів (учитель легко виходить з рівноваги);

5) наявність особової тривожності (учителя характеризують емоційна напруженість, стурбованість, підвищена чутливість до невдач та помилок) – відсутність особистісної тривожності;

6) в несприятливій ситуації: спрямованість рефлексії на себе (при аналізі невдалого уроку учитель бере вину за те, що сталося, на себе) – спрямованість рефлексії на обставини; спрямованість рефлексії на інших (за невдачу учитель перекладає відповідальність на інших) [1].

Можна погодитися з С. Величко стосовно того, що для підвищення рівня професійної підготовки вчителів, слід формувати в них такі вміння:

– аналізувати та оцінювати реальну ситуацію в навчальному процесі й зіставляти її з відповідними завданнями у створенні того чи іншого засобу навчання або у відборі певних методів чи методичних прийомів, що дають змогу розв'язати дану педагогічну проблему в умовах навчання різного профілю;

– збирати, обробляти та узагальнювати відомості про характер ситуації та фактичний стан даної педагогічної проблеми в навчальному процесі відповідно до різного змісту вивчення матеріалу курсу у зв'язку з диференційованим навчанням; визначати умови заміни існуючих підходів, методів та методичних прийомів чи засобів навчання на досконаліші, знаходити зв'язки даної проблеми з іншими;

– самостійно застосовувати моделі розв'язання проблеми чи організувати їх реалізацію, відбирати оптимальні варіанти моделей [2].

Отже, самоконтроль – це емоційне та вибірково-вольове відношення особистості до професійної діяльності, яке охоплює інтелектуальну, емоційну, вольову та моральну сфери особистості майбутнього вчителя, її суспільну і професійну спрямованість та індивідуальні особливості.

Розвиток будь-яких здібностей, у т.ч. і до самоконтролю, залежить від того, наскільки зовнішні впливи які здійснюються на особистість спроможні стимулювати розвиток в неї інтересу до навчання та сформувати стійкі внутрішні установки на подальшу роботу. Без самостійної внутрішньої роботи студента над самим собою, без розуміння ним того, що він буде у недалекому майбутньому носієм не тільки знань, а й зразком моральної поведінки, неможливе його перетворення у педагога.

Список використаної літератури:

1. Ахметзянова Л.М. Формирование педагогического призвания у студентов // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы: Сб. тр. – Л., 1974. – Вып. 2 – С.207-212.

2. Величко С.П. Соціально-психологічні чинники формування творчої педагогічної діяльності вчителя / С.П. Величко // Педагогіка і психологія. –1996. –№3. – С. 159-168.

3. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 368 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

4. Кобзев М.С. Пути и методы формирования у студентов готовности к учительскому труду / М.С. Кобзев // Пути совершенствования системы профессиональной педагогической направленности. – Саратов : СГПИ, 1977. – Вып. 5. – С. 5-30.

5. Основи психології : підручник / [За заг. ред. О.В. Киричука, В. А. Роменця]. – К. : Либідь, 1995. – 632с.

6. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.20014 № 1556-VII.

7. Психология: Словарь / [Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

8. Родионов А.В. Психодиагностика спортивных способностей / А.В. Родионов. – М. : Физическая культура и спорт, 1973. – 216 с.
9. Слостенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование //Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : Межвуз. сб. научн. тр. /Под ред. В.А. Слостенина – М. : Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, 1982 – С. 14-28.
10. Теплов Б.М. Избранные труды в 2-х т. – Т.2. – М., 1985. – 359 с.